

Arendal og Froland kommune

Tiltaksstrategi for søknader til spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) 2026-2028

Bakgrunn

Klima-, miljø- og kulturlandskapshensyn er viktige hensyn i myndighetenes virkemiddelapparat overfor landbruket. Nasjonalt miljøprogram skal bidra til å målrette miljøarbeidet i jordbruket, synliggjøre den samlede miljøinnsatsen og øke forankringen av miljøarbeidet både regionalt og lokalt. Spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) er et virkemiddel som bidrar til å nå målene i nasjonalt miljøprogram. Over jordbruksavtalen er det avsatt egne investeringsmidler til særskilte tiltak i landbrukets kulturlandskap. Midlene blir fordelt fylkesvis, og hver kommune får tildelt ei ramme av Statsforvalteren på bakgrunn av størrelsen på landbruks-kommunen og aktivitet.

Den lokale tiltaksstrategien for SMIL er utgangspunkt for prioritering av søknader om SMIL-midler. Tiltaksstrategien er foruten å være et bindende dokument for forvaltningen av midlene, viktig informasjon allmennheten og til potensielle søkere av ordningen.

Formål

Formålet med SMIL-midlene er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensning fra jordbruket, utover det som kan forventes gjennom vanlig jordbruksdrift. Tiltakene skal prioriteres ut fra lokale målsettinger og strategier. Tiltakene må ikke tilsidesette viktige naturverdier og kulturminner.

Generelt kan SMIL-tilskudd innvilges til tiltak utover det som forventes i vanlig jordbruksdrift. Å følge lovpålagte krav som gjelder kulturlandskap eller forurensning, regnes som en del av den ordinære jordbruksdriften, og skal ikke prioriteres for SMIL-tilskudd. Det er først og fremst tiltak som innebærer en ekstra innsats utover dette, og som er forbundet med særlige kostnader som er berettiget tilskudd.

I samarbeid med faglaga og Statsforvalteren skal kommunene lage ei lokal målsetting for hvilke tiltak som skal prioriteres. Planene går over 4 år, og skal bygge på regionalt miljøprogram og forskrift for tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket av 4. februar 2004.

Utfordringer i Arendal og Froland

I Arendal er det 17485 dekar fulldyrka jord, 170 overflate dyrka jord og 1250 dekar innmarksbeite. Tilsvarende tall i Froland er 7767 dekar fulldyrka jord, 303 dekar overflate dyrka jord og 1287 dekar innmarksbeite. I 2024 var det 110 søkere på prodtilskudd i Arendal og 52 søkere i Froland. Jordbruksarealene brukes for det meste til gras som forgrunnlag for melk, kjøtt og saueproduksjon.

I kommuneplanens samfunnsdel er det stadfestet at omdisponering av natur- og skogområder skal unngås. Kommunen vektlegger også at dyrka og dyrkbar mark skal tas vare på. Det er også et uttalt mål i kommuneplanens samfunnsdel å oppmuntre til gjenopptaking av gjengrodd jordbruksarealer.

Gjengroing

Landbruksarealene har et veldig stort fotavtrykk i kommunen. Moderne landbruk og driftsformer har likevel medført at landskapet har mistet og er i ferd med å miste mange av de karaktertrekk det tidligere hadde. Bøndene driver mange mindre arealer som har vært tatt hånd om av mange flere gårdsbruk enn tidligere. Færre beitedyr og mindre tid til hvert areal har medført at jordene gror inn fra kantene med kratt og skog. Mange av kulturelementene i landskapet som bakkemurer og steingjerder forsvinner av syne.

Når gamle beitemarker gror igjen, blir ikke bare kulturlandskapet borte, det biologiske mangfoldet som eksisterer i disse åpne grasarealene trues også. Det er mange arter som er knyttet til de naturlige slåtte- og beitearealene. Så mye som en tredjedel av de truede artene på rødlista har tilhold i åpent kulturlandskap. Disse artene sliter nå på grunn av bortfallet av disse gamle slåtte- og beitearealene. Når bruken av arealene endres, enten på grunn av på grunn av gjengroing eller ved at de gjødsles, endres det biologiske mangfoldet. Tap av kulturlandskap er medvirkende årsak til at så mange humler og andre bier er utrydningstruet.

Klimagassutslipp

Kilde: Miljødirektoratet

Utslippene har enhet CO₂-ekvivalenter, som betyr at utslippene for hver gass vektet etter gassens globale oppvarmingspotensial (GWP).

Figuren over viser fordelingen mellom utslippskildene fordøyelsesprosesser husdyr, gjødselhåndtering og jordbruksarealer i Arendal Kommune.

Jordsmonnet har en viktig funksjon som karbonlager. Tap av jordsmonn er ikke bare et spørsmål om matproduksjon, men også jordas økosystemtjenester. Jord er også viktig for omsetning og lagring av næringsstoffer, vannhusholdning og regulering av drivhusgasser.

Landbruket har sin andel av klimagassutslippene. Innenfor Arendal kommune står landbruket for 9% av klimagassutslippene jfr Miljødirektoratet. I Froland 24%. Klimagassutslippene i jordbruket knytter seg hovedsakelig til metan og lystgass.

Det er potensiale til å redusere klimagassutslippene gjennom tiltak som god gjødselhåndtering, drenering, vekstskifte, fangvekster og bruk av fornybar energi. Aktuelt tiltak innenfor SMIL-ordningen er etablering av permanent dekke over eksisterende gjødselkum.

Avrenning til vann

Rent vann er et mål i seg selv. Avrenning og erosjon fra jordbruksareal kan føre til tap av næringsstoffer og vekst medium. Konsekvensen er i mange tilfeller forurensning av vassdragene. Et annet problem kan være forurensning fra storfe på utegang og rundballelager.

Den økologiske og kjemiske tilstanden i vassdragene skal bedres jfr vannforskriften. Landbruket har sin del av ansvaret for forurensning. Matproduksjonen må være miljøvennlig med mindre erosjon.

I høringsdokumentet for Regional vannforvaltningsplan for Agder vannregion, Nidelva vannområde, er jordbruk den 3. største faktoren som påvirker vassdraget. Det er også andre vassdrag i kommunen som ligger i nedslagsfeltet fra jordbruksområder. Jordbrukspåvirkning skyldes avrenning fra grasproduksjon, beiteområder, samt korn- og grønnsakproduksjon framgår det.

Kantsonene langs elver, bekker og innsjøer kan ha viktige økologiske funksjoner. En veksling mellom gras og ulike tresjikt vil fungere som rensefilter for næringsstoffer og plantevernmidler. Trærs rotsystem bidrar til armering av bekkekanter og bidra til å motvirke erosjonsskader. Tresjiktene vil også redusere vanntemperaturen til nytte for fisk. En naturlig vekslende kantsone vil også øke det biologiske mangfoldet.

Kulturminner

Våre bygde omgivelser og landskap har forandret seg mye over tid. Det har ført til tap av kulturminner og identitet. Det er viktig å ivareta kulturminnene og kulturmiljøet på en best mulig måte. Dette gjelder alt fra gravhauger og rydningsrøyser til bygninger, ferdselsveier og steingjerder.

Spredning av uønskede ugras

Det er økende problemer med spredning av uønskede ugras i jordbrukets kulturlandskap. Det kan være fremmedarter (les Artsdatabanken fremmede arter i Norge) og andre uønskede arter (eks Landløyda).

God jordhelse er viktig

God jordhelse innebærer at jordas fysiske, kjemiske og biologiske komponenter fungerer optimalt sammen. Det er en forutsetning for produksjon og andre miljøgoder (jordas økosystemtjenester). Rensing av vann og lagring av karbon er eksempler på det. Det er mange vitenskapelige tilnærminger til god jordhelse. Ideelt bør jorda forstyrres minst mulig med mest mulig grønt og levende plantedekke gjennom hele året.

Hva kan man få tilskudd til.

Det er tiltak utover det man forvente av vanlig landbruksdrift det kan gis tilskudd til. Hva det konkret er hjemmel til å gi tilskudd til er fastsatt i forskrift om tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL):

- Planleggings- og tilretteleggingsprosjekter. Tilskudd innvilges på grunnlag av godkjente kostnadsoverslag for planlegging, organisering og prosjektarbeid.
- Tiltak i kulturlandskapet. Dette gjelder tiltak som ivaretar natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet.
Eksempler på relevante tiltak:
 - ivaretar jordbrukets verdifulle kulturlandskap og biologiske verdifulle arealer, f.eks. istandsetting av artsrik slåtteeng, bekjempelse av fremmede skadelige arter og pollineringsvennlige tiltak
 - ivaretar kulturminner og kulturmiljøer i tilknytning til jordbrukslandskapet, f.eks. istandsetting av bevaringsverdige bygninger (som utløer, kvernhus, potetkjellere stabbur osv.), steingjerder, buveier, bakkemurer med mer
 - tilrettelegger for større tilgjengelighet og opplevelser i landskapet, og som holder verdifulle områder åpne, f.eks. rydding av stier og gamle veifar i jordbrukets kulturlandskap
- Tiltak mot forurensning. Tiltak som bidrar til å redusere forurensningen eller risiko for forurensning fra jordbruket. Det kan være erosjonsreduserende tiltak, tiltak som reduserer avrenning av næringsstoffer fra jordbruksarealer eller tiltak som reduserer forurensende utslipp fra jordbruket til jord, luft og vann.
 - Utbedring og supplering av hydrotekniske anlegg
 - Erosjonssikring av elve- og bekkekanter, flomdempende tiltak
 - Fangdammer, andre økologiske rensetiltak og miljøplantinger
 - Tiltak som reduserer risiko for tap av plantevernmidler
 - Særskilte bygningsmessige miljøtiltak i eller i tilknytning til eksisterende driftsbygning (dekke over eksisterende gjødsellager) eller driftsopplegg

Kobling mot regionalt miljøprogram

Det er en forutsetning at SMIL-tiltakene skal bygge opp under og være investeringstiltak for ordningene i regionalt miljøprogram. Ordningene i miljøprogrammet er innenfor temaene kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, avrenning til vann, utslipp til luft, jord og jordhelse. I programperioden 2023-2026 har Statsforvalteren endret miljøprogrammet i retning av tiltak som kan redusere avrenning og klimagassutslipp og øke biologisk mangfold. Mer informasjon om regionalt miljøprogram finnes på www.statsforvalteren.no/nb/agder/Landbruk-og-mat/Tilskudd-innen-jordbruk-og-skogbruk/Regionalt-miljoprogram-RMP/

Avrenning til vann (forurensning).

- Flom og erosjonsdempende tiltak
- Tiltak for å redusere forurensning fra dyr på utegang

Erosjon og avrenning av næringsstoffer til vann har negative konsekvenser for naturmiljøet i vassdragene. I regionalt miljøprogram imøtekommes disse utfordringene med tilskudd til ingen jordarbeiding om høsten, grasdekte kantsoner i åker og kantsoner i eng. Aktuelle SMIL-tiltak innenfor SMIL-forskriften kan være nødvendig oppgradering av gamle samlerør og kummer og erosjonssikring av elve- og bekkekanter. Andre tiltak kan være graving av åpne kanaler til erstatning for eksisterende lukka avløp, økologiske renssetiltak, miljøplanter og tiltak for å begrense forurensning fra dyr på utegang. Tiltak som kan redusere avrenning til vassdrag har høy prioritet.

Biologisk mangfold.

- Istandsetting av trua og utvalgte naturtyper og artsrik slåtteeng
- Bekjempelse av fremmede skadelige arter
- Etablere soner for pollinerende insekter

I regionalt miljøprogram er aktuelle tilskuddordninger innenfor dette temaet slått av slåttemyr og slåttemark, beiting av kystlynghei, brenning av kystlynghei, skjøtsel av trua naturtyper, skjøtsel av styvingstrær, soner for pollinerende insekter og tilrettelegging av hekke- og beiteområder for fugl – vipe. For å legge til rette for disse tiltakene under regionalt miljøprogram, er det mulig å søke om SMIL-tilskudd til istandsetting av trua og utvalgte naturtyper. Det kan også gis SMIL-tilskudd til istandsetting av artsrik slåtteeng, bekjempelse av fremmede skadelige arter og etablere soner for pollinerende insekter. Det er poengtert fra statlig hold at det er viktig å vektlegge tiltak for pollinerende insekter og trua naturtyper.

Kulturlandskap.

- Rydde kratt- og skog i kulturlandskapsområder og jordkanter
- Inngjerding eller virtuelt gjerde for beitende husdyr
- Tiltak for å fremme arts mangfold

Det er et mål å holde kulturlandskapet åpent og ta vare på variasjonen i jordbrukets verdifulle kulturlandskap. Målrettede virkemidler i regionalt miljøprogram er årlig tilskudd til drift av bratt areal og beting av verdifulle jordbrukslandskap i innmark og utmark. SMIL-tiltak som kan bygge opp under disse årlige skjøtseltiltakene er rydding av stor kratt- og skogvegetasjon i kulturlandskapsområder samt tiltak for å fremme ønsket arts mangfold. Jordkanter er viktig for pollinerende insekter. Sprøyting og gjødsling av kantsonene vil medføre at plantearter som ikke er kilde til nektar og pollen dominerer. Arealer med blomstrende vegetasjon holdes best vedlike ved sein slått på ettersommeren. Beiting med husdyr bidrar også til vedlikehold av arealene. Det kan derfor være aktuelt å innvilge tilskudd til inngjerding av arealer. SMIL-midler skal normalt ikke gis til innkjøp av maskiner eller annet løst teknisk utstyr, men kan være aktuelt i særlige tilfeller med tanke på formålet med ordningen. Det kan være aktuelt å innvilge SMIL-tilskudd til virtuelt gjerde der det enten ikke er ønskelig eller mulig med fast gjerde. Det gis ikke tilskudd til rydding av skog-/krattvegetasjon og etablering av beiter hvor arealtypen opprinnelig er skog. Det er forutsetning at området det gis tilskudd til ikke gjødsles eller sprøytes.

Kulturmiljø og kulturminner.

- Fredete kulturminner
- Istandsettingstiltak av historiske bygninger, steingjerder, buveier, bakkemurer mm.

Gamle kulturminner blir ofte nedgrodd i vegetasjon. Det er et mål å bidra til bevare og synliggjøre spor i landskapet etter tidligere tiders jordbruksdrift. I regionalt miljøprogram er det tilgjengelige midler til årlig skjøtsel av bakkemurer og buveier. Aktuelt i Arendal og Froland kan også være skjøtsel av enkeltstående automatisk fredete kulturminner. Forut for skjøtselsordningene i regionalt miljøprogram er det mulig å søke SMIL-midler til tyngre istandsettingstiltak av historiske bygninger, steingjerder, buveier, bakkemurer med mer. Det er vilkår at istandsetting/restaurering skjer etter antikvariske prinsipper.

Utslipp til luft.

- Utstyre gjødsellagre med toppdekke

Håndtering av husdyrgjødsel innebærer utslipp av ammoniakk og lystgass til luft. For å redusere utslippene er det i regionalt miljøprogram ordninger for spredning av all husdyrgjødsel om våren eller vekstsesongen. Det er også tilskuddsordning for å stimulere til bruk av utstyr for nedlegging eller nedfelling av gjødsel på åker og eng. Dette er målrettede tiltak for å redusere eksponering av husdyrgjødsel til luft og dermed utslippene (ammoniakk) til luft. Ammoniakk blir via nitrifikasjon av ammonium til nitrat som forårsaker overgjødsling av vann og vassdrag. I neste omgang som i våt og pakket jord, kan nitrat bli til lystgass som er en skadelig klimagass. Aktuelt investeringstiltak for å unngå utslipp til luft med tilskudd fra SMIL-ordningen, kan for eksempel være å legge dekke over eksisterende gjødsellager. Det er ikke meningen SMIL-ordningen skal være en finansieringskilde for nye gjødselkummer.

Lokale prioriteringer

1 Planleggings- og tilretteleggingsprosjekter

Dette gjelder prosjekter som retter seg mot organisering og tilrettelegging for å gjennomføre for å gjennomføre en mer konkret og en mer effektiv bruk av SMIL-midlene. Det kan være helhetlige miljøprosjekt over et større område, for eksempel et vassdrag. Målet er å legge til rette for en samlet miljøinnsats fra flere grunneiere.

2. Tiltak for å motvirke avrenning til vann- og vassdrag.

Forurensningstiltak gis prioritet foran kulturlandskapstiltak. Som nevnt ovenfor er eksempel på forurensningstiltak nødvendig oppgradering av gamle samlerør og kummer og erosjonssikring av elve- og bekkekanter.

3. Kulturlandskapstiltak

1. Tiltak for å ivareta biologisk mangfold.

Eksempel på tiltak er istandsetting av artsrik slåtteeeng, bekjempelse av fremmede skadelige arter og etablere soner for pollinerende insekter. Det kan også gis tilskudd til utvalgte naturtyper og prioriterte arter.

2. Ta tilbake gamle beiter

Inngjerding og rydding av gamle beiter. Tilskudd til gjerde kan kun gis tiltak på gammel kulturmark, som tidligere har vært i drift, men som nå er gjengrodd, eller i fare for å gro helt igjen, på grunn av at arealet ikke egner seg til høsting maskinelt. Skogsområder som hogges og har eldre steingjerder i området kan gis tilskudd. Arealer som er i nærheten av allmennheten prioriteres. Virtuelle gjerdesystemer kan benyttes som erstatning for fysiske gjerder.

3. Skjøtsel av viktige kulturelementer som styvingstrær og jordkanter med spor av gamle kulturelementer. Eksempel på aktuelle tiltak kan være fjerning av kratt og skog for å få fram gamle kultiverte jordkanter. Arealer som er i nærheten av allmennheten prioriteres.

Innenfor ordningen kulturlandskapstiltak prioriteres tiltak på aktive gårdsbruk med husdyr.

4. Tiltak mot utslipp til luft

Eksempel på tiltak det kan gis SMIL-midler til er tak over gjødselkummer som ikke har fått støtte fra andre offentlige finansieringskilder.

5. Tiltak som fremmer tilgjengelighet og opplevelse i landskapet.

Eksempel på slike tiltak er rydding av gamle stier.

6. Kulturmiljø og kulturminner

Med tanke på aktuelle tiltak, prioriteres gamle bygninger og kulturelementer (eks bakkemurer) som trenger reparasjon og har liten eller ingen bruksverdi. Tiltak innenfor kulturmiljø og kulturminner prioriteres etter vurdering av regional kulturminnevernmyndighet.

Så langt det er søknader, skal det sikres at prosjekter innen alle tiltaksgrupper (forurensning, kulturlandskap og kulturmiljø) blir innvilget tilskudd.

Tilskuddssatser og kostnadsoverslag

Satsene er veiledende. Kommer det inn mange søknader kan det vurderes å sette satsene noe lavere. Ved spesielle prosjekter kan kommunen vurdere å øke satsen opp mot den maksimale i forskrifta.

Prioritering	Hovedtyper tiltak	Eksempel på tiltak	Foreslåtte satser
1	Planleggings- og tilretteleggingsprosjekter	Helhetlige miljøprosjekt over et større område	Inntil 100 %
2	Tiltak for å motvirke avrenning til vann- og vassdrag.	Oppgradering hydrotek. Anlegg. Erosjonssikring av elve-/bekkekanter. Tiltak for å redusere forurensing fra utegangsareal husdyr.	Inntil 70 %
3.1	Kulturlandskapstiltak	Biologisk mangfold	Inntil 70 %
3.2		Gamle beiter	Inntil 50 %
3.3		Skjøtsel av kulturelementer som jordkanter	Inntil 50 %
4	Tiltak mot utslipp til luft		Investerings tiltak som lokk over gjødselkummer 30 %
5	Tiltak som fremmer tilgjengelighet og opplevelse i landskapet.	Legge til rette for stier i kulturlandskapet	Inntil 50 %
6	Kulturmiljø og kulturminner	Eksempel på tiltak er gamle bygninger og kulturelementer (eks bakkemurer) som trenger reparasjon og har liten eller ingen bruksverdi.	Inntil 15 % for bygninger Inntil 50 % for andre tiltak

Tilskudd innvilges på grunnlag av kostnadsoverslag. Veiledende enhetspriser fra Statsforvalteren i Agder.

Reparasjon av kulturminner, særlig bygninger er veldig kostbare tiltak. Andre finansieringskilder kan være Kulturminnefondet, Riksantikvaren og Agder Fylkeskommune. Byggeskikk- og bygningsvernsentre i Agder kan veilede ved istandsetting av verneverdige bygninger.

Tilskudd kan gis til foretak som:

Har en tilskuddsberettiget produksjon på eiendommen

Oppfyller vilkårene i forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd .

Har gjødslingsplan og journal over plantevernmidler.

Har kart over eid og leid jordbruksareal som foretaket disponerer

Har oversikt over områder med kulturminner, områder som er viktige for biologisk mangfold, arealer med risiko for tap av jord og næringsstoffer og andre forhold av miljømessig betydning skal være kartfesta og beskrevet.

Søknad

Søknadsfrist

Frist for å søke SMIL-midler settes til 1. april. Dersom det er midler igjen utover denne fristen, behandles søknaden fortløpende.

Søknad

Søknader fremmes digitalt via innlogging [ID-porten/Altinn](#). Informasjon om søknadsprosessen finnes på [Landbruksdirektoratet](#) internettsider. Den digitale søknaden etterspør blant annet prosjektbeskrivelse, kostnadsoverslag, finansieringsplan og kart over tiltaket.

Behandling

De beste og mest målrettede søknadene prioriteres. Kommunen vil også så langt det er spre de innvilgede søknadene over flere tiltakskategorier.

Nødvendig tillatelse etter annet regelverk

Det er søkers ansvar at naturinngrep som krever tillatelse etter annet regelverk som plan- og bygningsloven, vannressursloven eller forskrift om fysiske inngrep i vassdrag er innhentet på forhånd.

Utbetaling og sluttrapportering

Det er 3 år arbeidsfrist fra innvilgelse av tilskudd. Når tiltaket er ferdig skal det anmodes om delutbetaling eller sluttutbetaling via elektronisk skjema på [ID-porten/Altinn](#). Det må avgis sluttrapport med beskrivelse og oppnådde resultater. Der det er hensiktsmessig vil det bli satt vilkår om før- og etterbilder som dokumentasjon på gjennomført tiltak

Det må også gis regnskap over tiltaket. Kvitteringer for direkte utlegg må leveres.